

Един народ в две държави – опит за рационално системно решение на „македонския” въпрос

Чавдар Минчев; Димитър Пенков

Проблематиката, която разглеждаме е емоционална, защото е част от миналото, сегашното и бъдещето на българския народ; част от съдбата на множество семейни родове. Свързано е с личното усещане за самоидентичност на още поне три милиона днешни българи, чиито корени са в териториите на Македония. То е важно, тъй като изтъква актуалността и значимостта на тази проблематика за обществото и за хората в България, в Република Македония и на Балканите.

Съдбата на Балканите е резултат на сложно наслоение на нашествия и сменящи се държавни образувания, на смесица на култури, цивилизации и етноси.

В исторически план те са довели до устойчиви етнокултурни общности с безспорна идентичност. Една от големите общности е българската, чийто географски ареал се простира на Север – между Дунав и Днестър, на Изток – до Черно море, на Юг – до Бяло море и на Запад – до Охридското езеро.

Чавдар Минчев е изпълнителен директор на Националната асоциация за международни отношения (НАМО); главен редактор на сп. „Международни отношения; съиздател в „Издателско сдружение Международни отношения” (ИСМО).

Димитър Пенков е бил анализатор и ръководител на информационно-аналитични звена в системата на МВР; директор на Института за публична администрация. Член е на регколегията на сп. „Международни отношения”.

Доклад на конференцията „Балканите в XXI век – българският поглед” (УНСС, 27 февруари, 2013 г.).

От друга страна, историческите процеси са се сложили така, че в този географски ареал населението има сложен етнически състав, включващ на места власи, на други – турци, на трети – гърци, сърби, албанци и груги.

Като цяло, национално-гържавното структуриране и разграждане на Балканите винаги са били арена на противоречия, както между етнокултурните общности, така и между младите и агресивни гържави. За съжаление, много често се е стигало и до остри сблъсъци, с трайни последици за отношенията между етноси и гържави. Сблъсъци определено повлияни, стимулирани и използвани от Великите сили в голямата геополитическа игра.

В структурата и съдържанието на тези процеси се открояват две различни нива на протичане – етнокултурно и гържавно-политическо. Макар и взаимно свързани и взаимно влияещи си, тези две нива имат свое самостоятелно съдържание и вътрешна логика на съществуване и развитие.

Считаме, че именно тази вътрешна логика, както и взаимното влияние на тези две нива, е от базово значение, както за оценката на историческата и политическата събитийност, така и за ясно дефиниране на концепциите за онова, към което следва да се стремим в бъдеще.

Етнокултурната структура има дълбоки исторически корени. Етносите на Балканите днес са резултат на многовековни социокултурни, религиозни и политически фактори и процеси с над двадесет вековна история.

По-различно стои въпросът с гържавно-политическото ниво. Днешната гържавно-политическа структура на Балканите се оформя под влиянието на процеси, развили се в рамките на последните 150 години.

В този смисъл, етнокултурната структура се оказва далеч по-устойчива от гържавно-политическата.

Националното структуриране на Балканите, както впрочем и навсякъде другде, е процес на гържавно-политическо изграждане, при който етнокултурният компонент е само един от влияещите фактори. Определено, в този процес значими влияния имат икономически, глобални и местни гържавно-политически интереси и фактори. Така в един или в друг период от време едни етнокултурни общности се оказват разделени, а отделни гържавни образувания – сложна смес от етнически и религиозни общности.

Историческите процеси на Балканите през последните 200 години са намерили израз в борбите за изграждане на национални гържави. В определени периоди това са и борби за обединяване на разпокъсаните по политически начин етнокултурни образувания. Вътрешно системният етнокултурен интегритет е бил основен движещ фактор на тези борби и процеси.

Значимо е и влиянието от страна на етнокултурния пласт върху гържавно-политическия. Както вече бе споменато по-горе, именно идеите за обединяване на етносите в единни национални гържави са и един от най-значимите движещи фактори на гържавно-политическото формиране, противопоставяне и конфронтация.

Достатъчен е дори един бегъл поглед, за се разбере, че в своето отношение и действие към тези проблеми България като гържава и българите като етнокултурна общност никога не са имали единна концепция и последователно поведение.

Отношението и действията са се променяли от идеята за една етническа общност и необходимостта от обединяването ѝ в една национална

държава, през политиката на отчитане на политико-държавните реалности, съчетана с разбирането за общи етнокултурни корени, та до другата крайност – крадете ни историята, което в крайна сметка означава – „Вие сте други!“

Причините за това са много. Наред с политическите интереси, наред с влиянието на великите сили, определено източници на това отношение във времето са станали процесите, свързани с формирането и развитието на българския национален дух през последните 150 години.

Като възлови и водещи можем да открием няколко основни и в същото време силно различаващи се идеи:

Първата – идеята за обединяване на българския етнос в една национална държава – тя доминира духовното израстване на българите и политическите процеси от прегосвободителския период до края на Първата световна война. Ньойският договор практически слага край на тези възгледения.

Именно тази идея стои в основата както на много надежди и упования, така и на много страдания, разочарования и унижения за България и българите през последните 100 години.

Втората – това е концепцията родила се в периода между двете световни войни и намерила най-точен израз в лозунга „Един народ – две държави“, като логически завършек на идеята за автономия на Македония. Тя отчита политическите реалности като определящи и се мъчи да намери нови подходи за поддържане на етнокултурна общност в рамките на тези реалности. Тя е доминирана от тезата за разбиране и утвърждаване на Македония като другата държава на българите. Концепцията би могла да бъде наречена концепция на българо-македонистите.

Един от аспектите на тази концепция е поддържането и надеждата за възможно бъдещо обединение на двете политически разделени държави на българите.

Третата – концепцията за македонската нация, родена от Коминтерна. Тя отрича примата на етнонационалния елемент като основен държавно образващ фактор и го заменя с класовия. Практическото прилагане на тази концепция в бивша Югославия в продължение на половин век нанася трайни следи върху етнокултурния слой. Чрез политически натиск е направен опит за унищожаване на културно-етническата идентичност на българите живеещи в Македония и подмяната ѝ с идеята за македонски етнос.

Този процес продължава и сега.

Етническото инженерство има много елементи и аспекти. То включва потискането на българските етнокултурни корени и последователното им обявяване за специфично македонски. За съжаление, именно и на тази основа и до днес се гради македонската държавност.

Четвъртата концепция е тази за **загърбването на проблема**. По различни причини тя го разглежда като малозначим и го поставя на най-ниските стъпала на политическата практика. Това е подхода на абсолютната пасивност, който периодично се е налагал в българската политика. Този подход определено обслужва македонизма, който по своята същност е агресивен и настъпателен.

При съвременната динамика на социалните системи взаимното влияние между етнокултурното и държавно-политическото придобива нови измерения.

В периода непосредствено след Втората световна война (до началото на 80-те години на ХХ век), относителната затвореност на гържавите и равнището на социалната комуникация (образование, култура, медиуми, пропаганда) е такава, че се създава възможност за значима трансформация на етнокултурното под влияние на гържавно-политическото. В този смисъл, гържавите се оказват значим фактор в моделирането на етническото, като успяват да внесат трайни промени в него.

Впоследствие нещата се променят съществено. Днес глобализацията и Интернет комуникациите се съпътстват със своеобразен реванш на етническото, включително и като съпротива на тенденциите за генационализация и деетнизация на обществена конструкция.

В този смисъл, македонизмът като политика на гържавата Македония може да бъде оценен като една несъответстваща на съвременните реалности концепция, отговаряща повече на следвоенната епоха, отколкото на ХХІ век.

За да търсим верни решения следва определено да отчетем и още един аспект на проблема – поколенческият. За всяко следващо поколение въпросите за етноса, за неговата история, за индивидуалната и колективна народностна идентичност и идентификация, за това каква е била ролята и какви са последиците от политическата история и събитийност се открояват с определено специфични характеристики. Днес те се формират под влиянието на глобалните процеси в света и в Европа.

За да бъдем разумни в помислите и резултатни в действията, ние задължително следва точно да определим каква е динамиката на общото и специфичното днес и какво се очертава през следващите 5, 10, 15 години.

- **Проблемът, темата** ще се развива и поставя в контекста на гоминиращата евроатлантическа и европейска реалност в развитието на Балканите. Двете общности са стабилните политически ориентири за всички балкански гържави, именно те би следвало да оказват решаващо влияние. Националните концепции, цели и политика ще бъдат успешни ако успеят да се интегрират с процесите и възможностите, които се определят от тази реалност. Като че ли евроатлантизмът и европеизмът се очертават като най-значимият, да не кажем единствен фактор, генериращ позитивни надежди и възможности за развитие и стабилност.

Тук е от важно значение да се работи в унисон с основополагащата европейска идея – запазването на етнокултурното разнообразие и разбирането за бъдещето на националните гържави като форма за неговото проявление, поддържане и развитие. Това разбиране означава успоредно с влиянието, което оказва глобализацията върху етнокултурните процеси, националните гържави да оказват значимо влияние по посока на съхраняването и развитието на етнокултурната среда и идентичност.

Разширяването на взаимните контакти, на икономическите връзки през последните 20 години възродиха българското сред сънародниците ни в Република Македония. През последните години най-точен израз на това е желаното българско гражданство от гражданите на Македония с български етнически произход и българско народностно самосъзнание. Очертава се този процес да набера скорост и през следващите години – до влизането на Македония в НАТО и в ЕС.

- Значим фактор ще бъде очертаващата се продължителна криза, при

която национализмът или по-точно национализмите с всякаква окраска – български в България и пробългарски в Македония, македонски в Македония, просръбски в Македония, албански в Албания и проалбански в Македония, гръцки в Гърция – неминуемо ще се активизират, като не могат да се изключат и остри поврати.

- Ако приемем, че държавно-политическите дадености ще бъдат устойчиви (!) повече от очевидно е, че основното противоречие ще продължи да бъде между опитите за етническо инженерство и отстояването и възраждането на българската етническа идентичност на една голяма част от гражданите на Македония. Остротата на това противопоставяне ще зависи най-вече от държавните институции в Македония.

- Македонизмът определено счита за сериозна заплаха това, че една трета от македонските граждани са с албанско самосъзнание и че останалата част се считат или поне биха могли да се самоопределят като българи. Краен израз на тази заплаха е възможността да се стигне до промяна на държавно-политическия модел в Македония.

- Към момента, българо-македонските политически и икономически отношения са белязани от висока степен на недоверие и напрежение и те са най-слабо развити в сравнение с отношенията на България с останалите държави на Балканите.

В същото време, стремежът към получаване на българско гражданство, увеличаващият се брой студенти от Македония в нашите университети, развитието на туристическите потоци и гостуванията определено ни насочват в друга посока на оценка, що се отнася до отношенията на бито-во и културно равнище.

Както виждаме, политическият пласт, за разлика от етнокултурния, се очертава да бъде вътрешно противоречив и непоследователен – тук колебанията са от крайни шовинистични възгледи и решения, до други крайни идеи, базирани върху т.н. денационализация и пълно отричане на националното като формообразуващ елемент на държавност.

Въпросът сега е: **Доколко днес в рамките на етнокултурния пласт, у нас и в Македония, донякъде можем да говорим за общност на разбиранията?** Казваме донякъде, защото в световната история има много примери за това как водената от държавите политика на асимилация е оказвала влияние за етнически мутации и трансформации не само на отделни групи от населението, но и на цели народности.

Другият въпрос е: **Доколко днес в рамките на политическият пласт можем да говорим за близост и общност между двете страни?**

Казаното по-горе определено ражда оптимизъм за нас и в двете посоки. От една страна, с развитието на глобализацията се разширяват икономическите и културни връзки и се създават условия за реанимация на етнокултурната близост, общност и еднаквост. От друга страна, евроатлантическите и европейски стремежи показват и все по-голяма общност на политическите идеи и действия. В тази обстановка всякакви националистически и шовинистични идеи ще стават все по-неадекватни. И именно тук е новият шанс за българите в България и в Македония – да се върнат към истината за общата им етнокултурна идентичност, към общата история и исторически корени, отчитайки и всички онези влияния, които обек-

тивно са станали във времето, отчитайки също така реалностите, които те са породили. Няма защо да бягаме нито от по-далечната, нито от по-близката история. Няма защо да наблягаме на едната за сметка на другата. И двете са факт. И двете са история на една етнокултурна общност.

Ние имаме интерес от приемане на концепция и провеждане на политика от българската гържава по съхраняването, утвърждаването и развитието на българската етнокултурна идентичност в Македония.

Тази концепция следва да отчита днешните реалности:

- Фактът, че българската етнокултурна общност продължава да е разделена, че върху една част от нея (в Македония) продължават всячески да се оказват деформиращи въздействия.

- Обречеността на етническото инженерство на македонизма в контекста на общеевропейските процеси.

- Фактът, че България е член на НАТО и ЕС а Македония се стреми към членство.

- Глобализацията и свързаните с нея процеси на взаимното отваряне, на разширяването на икономическите връзки и на социалните комуникации, при които етническата близост и еднаквост е фактор, задълбочаващ развитието.

В този смисъл, от особено значение е факта, че България става и би могла да бъде все по-привлекателен и притегателен икономически, търговски, финансов, културен, образователен, туристически център и мост за етническите българи в Македония към Европа.

И така, трябва отчетливо да разберем, че времето на тезите – „един народ една гържава” и „един народ – две гържави” са останали далеч в историята и че е дошло времето на тезата за българския етнос, живеещ в две различни гържавно-политически образувания. Това означава обща история, обща културна основа, единна културна идентичност с географски специфики. Това означава, обаче, и гържавно-политическа отделност с всички произтичащи от това следствия, проблеми и възможности за бъдещето.